

دانشکده ی الهیات و معارف اسلامی
پایان نامه جهت دریافت درجه ی کارشناسی ارشد
در رشته زبان و ادبیات عرب

مقایسه ی حبسیات محمود درویش و مسعود سعد سلمان

استاد راهنما:
دکتر حسن مجیدی

استادان مشاور:
دکتر محمد علی طالبی و دکتر احمد خواجه ایم

پژوهشگر:
معصومه فرخ

بهمن ۱۳۸۹ هـ ش

تقدیم به:
پدر و مادر عزیزم
و

همسر مهربانم به پاس فداکاری و محبت بی دریغشان

یک

تقدیر و تشکر

«من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق»

بعد از حمد و سپاس خداوند بخشنده و مهربان. کمال تشکر و قدردانی خود را از جناب دکتر حسن مجیدی که با راهنمایی های دلسوزانه و بی دریغشان چراغ راه من در این پژوهش بوده اند. اعلام می دارم. از جناب دکتر محمدعلی طالبی و دکتر احمد خواجه ایم نیز که در بهبود این رساله من را یاری فرموده اند. متشکر و سپاسگذارم.

از سایر اساتید محترم گروه زبان و ادبیات عرب دانشکده ی ادبیات دانشگاه تربیت معلم سبزوار. دکتر خرمی. دکتر میرزائی نیا. دکتر شمس آبادی. دکتر فسنقری. دکتر شعبانی. دکتر گنجعلی متشکر و سپاسگذارم.

امیدوارم این پژوهش، چراغ راهی برای سایر دانشجویان و علاقه‌مندان به رشته‌ی زبان و ادبیات عرب و ادبیات تطبیقی باشد. ان شاء الله ...

دو

مقایسه‌ی حبسیات محمود درویش و مسعود سعد سلمان

چکیده فارسی

«حبسیات» یا «ادبیات زندان» خاله‌های دردآلود وجدان‌های بیداری است که به دلایل سیاسی، اجتماعی و اعتقادی در میان دیوارهای زندان‌ها به خواری و ذلت، از حقوق انسانی محروم گشته‌اند. به همین سبب سرچشمه‌ی این نوع از ادب را باید در احساسات صادقانه بشری جستجو کرد که به آن جذابیتی خاص بخشیده و آن را یکی از بهترین انواع ادبیات قرار داده است. حبسیات «محمود درویش» به عنوان شاعری که بارها گرفتار زندان‌های رژیم صهیونیستی شده، شعر زخم و درد است. دست‌های اشعار محمود درویش چنان که خود او می‌گوید از قعر زندان به پرواز در می‌آید و دست ملت را می‌فشارد چنان که باد بر آتش می‌وزد آنان را شعله‌ور ساخته و به مبارزه فرا می‌خواند.

«مسعود سعد» نیز شاعری است که حدود بیست سال از بهترین سال های عمر خود را در زندان سلاطین غزنوی گذراند و اشعاری در وصف درد و رنج خود سرود که از دل برخاسته و بر دل می نشیند. حبسیات او شرح دردها و مصیبت هایی است که در طول زندگی رنج آور خود دست خوش آنها بوده است.

از شباهت های حبسیات محمود درویش و مسعود سعد می توان توصیف زندان، ذکر نگهبانان، یاد عزیزان، صبر و شکیبایی، یاد طبیعت و سرزمین را نام برد و از موضوعات متفاوت بین حبسیات این دو شاعر می توان به یادآوری خدمات، شکایت از روزگار و تقدیر که ویژه ی مسعود سعد و تاکید بر ادامه ی مبارزه و مقاومت، بازجویی و ذکر شعر به عنوان سلاح مبارزه ویژه ی محمود درویش اشاره کرد.

کلمات کلیدی: ادبیات تطبیقی، حبسیه سرایی، محمود درویش، مسعود سعد سلمان.

سه

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

فصل اول: مقدمه و کلیات بحث

الف. مقدمه-----

۱۰-----

ب. بیان موضوع و ضرورت انجام آن-----

۱۱-----

ج. اهداف تحقیق-----

۱۱-----

د. سوالات اساسی-----

۱۲-----

ه. فرضیات-----

۱۲-----

و. روش تحقیق-----

۱۲-----

ز. پیشینه ی تاریخی-----

۱۲-----

ج. مشکلات و محدودیت های عمده ی تحقیق-----

۱۳-----

**فصل دوم: اوضاع سیاسی، زندگی و شعر محمود درویش و مسعود سعد
سلیمان**

۱-۲ اوضاع سیاسی، زندگی و شعر محمود درویش-----

۱۵-----

۱-۱-۲ اوضاع سیاسی-----

۱۵-----

۲-۱-۲ زندگی-----

۱۶-----

۳-۱-۲ زندانی شدن-----

۱۷-----

۴-۱-۲ علت حبس-----

۱۹-----

۵-۱-۲ شعر محمود درویش-----

۱۹-----

۲-۲ اوضاع سیاسی، زندگی و شعر مسعود سعد-----

۲۲-----

۱-۲-۲ اوضاع سیاسی-----

۲۲-----

۱-۲-۱ زندگی-----

۲۳-----

۱-۲-۳ زردانی شدن

۲۴-----

۱-۳-۲-۱ دهک

۲۵-----

۲-۳-۲-۱ سو

۲۵-----

۱-۳-۲-۱ خای

۲۵-----

چهار

۲-۳-۲-۲ مرنج

۲۶-----

۲-۲-۲ علت حبس

۲۷-----

۲-۲-۲ شعر مسعود سعد

۲۷-----

۲-۲ تطبیق بین دو شخصیت

۲۹-----

فصل سوم: حبسیه سرایی

الف. سجن و حبس در لغت

۳۲-----

ب. سجن و حبس در اصطلاح

۳۲-----

ج. حبسیه چیست؟

۳۲-----

د. حبسیه: حسب حال. پوزشنامه

۳۳-----

الف. موضوعات ویژه ی ادب قدیم

۳۶-----

۱- یادآوری خدمات

۳۶-----

۲- حسرت برگزیده

۳۷-----

-----۳-تهدید-----

-----۳۸-----

-----ب. موضوعات ویژه ی ادب معاصر-----

-----۳۹-----

-----۱- تاکید بر ادامه ی مبارزه و استقامت-----

-----۳۹-----

-----۲-شعر. سلاح مبارزه-----

-----۳۹-----

-----۳-امید به پیروزی-----

-----۴۰-----

-----۴-یاد ملت و مردم-----

-----۴۱-----

-----۵-بازپرسی-----

-----۴۱-----

-----ج. موضوعات مشترک بین ادب قدیم و معاصر-----

-----۴۲-----

-----۱- توصیف زندان-----

-----۴۲-----

-----الف. تنگی و تاریکی جا-----

-----۴۲-----

-----ب. شب زندان-----

-----۴۳-----

-----ج. بند و زنجیر-----

-----۴۵-----

-----د. محرومیت از امکانات-----

-----۴۶-----

-----ه. ذکر نگهبان-----

-----۴۷-----

پنج

-----۲-بیان احوال زندانی-----

-----الف. ناامیدی و بدبینی-----

-----۴۸-----

ب. غم و اندوه	۴۹
ج. پیری و ناتوانی	۵۰
د. تنهایی و بی وفایی یاران	۵۱
۳- اظهار بی گناهی	۵۲
۴- یاد عزیزان و خویشان	۵۳
۵- شکوه و شهادت دشمنان و حسودان	۵۴
۶- شکایت از روزگار	۵۶
۷- تشویق به صبر و شکیبایی	۵۷
۸- مدح سلطان و امیر	۵۸
۹- یاد طبیعت	۶۰
۱۰- یاد دیار و سرزمین	۶۱
۱۱- امید به رهایی و آزادی	۶۲
۱۲- فخر و خودستایی	۶۳
۱۳- ابراز خوشدلی به زندان	۶۴
۱۴- فریادخواهی و استمداد	۶۵

**فصل چهارم: تطبیق میان حبسیات محمود درویش و مسعود سعد
سلمان**

- ۴-۱ توصیف زندان-----
 ۶۹-----
- ۴-۱-۱ شب زندان-----
 ۷۳-----
- ۴-۱-۲ بندوزنجیر-----
 ۷۵-----
- ۴-۱-۳ محرومیت از امکانات-----
 ۷۷-----
- ۴-۱-۴ ذکر نگهبانان-----
 ۷۸-----
- ۴-۲ بیان احوال زندانی-----
 ۷۹-----
- ۴-۲-۱ ناامیدی و بدبینی-----
 ۷۹-----
- ۴-۲-۲ غم و اندوه-----
 ۸۰-----
- شش**
- ۴-۲-۳ اظهار پیری و ناتوانی-----
 ۸۳-----
- ۳-۲-۴ تنهایی-----
 ۸۴-----
- ۴-۳ اظهار بی گناهی و بیان علت حبس-----
 ۸۷-----
- ۴-۴ یاد عزیزان و خویشان-----
 ۸۸-----
- ۴-۵ شکوه و شتمانت دشمنان و حسودان-----
 ۹۲-----
- ۴-۶ شکایت از روزگار-----
 ۹۵-----
- ۴-۷ تشویق به صبر و شکیبایی-----
 ۹۷-----

-----	۸-۴ مدح سلطان و امیر	-----
44-----		-----
-----	۹-۴ یاد طبیعت و پرندگان	-----
100-----		-----
-----	۱۰-۴ یاد دیار و سرزمین	-----
102-----		-----
-----	۱۱-۴ امید به آزادی و رهایی	-----
106-----		-----
-----	۱۲-۴ فخر و خودستایی	-----
108-----		-----
-----	۱۳-۴ اجاز خوشدلی به زندان	-----
112-----		-----
-----	۱۴-۴ فریادخواهی و استمداد	-----
113-----		-----
-----	۱۵-۴ حسرت برگزیده	-----
115-----		-----
-----	۱۶-۴ یادآوری خدمات	-----
116-----		-----
-----	۱۷-۴ تذکر و تهدید	-----
117-----		-----
-----	۱۸-۴ تاکید بر ادامه ی مبارزه و استقامت	-----
118-----		-----
-----	۱۹-۴ شعر. سلاح مبارزه	-----
122-----		-----
-----	۲۰-۴ امید به پیروزی	-----
124-----		-----
-----	۲۱-۴ یاد ملت و مردم	-----
126-----		-----
-----	۲۲-۴ بازپرسی	-----
127-----		-----
-----	۲۳-۴ غزل	-----
129-----		-----

نتیجه-----

۱۳۱-----

خلاصه ی پایان نامه-----

۱۳۴-----

فهرست اعلام-----

۱۴۳-----

هفت

فهرست منابع-----

۱۴۶-----

چکیده ی عربی

چکیده ی انگلیسی

هشت

مقارنة بين « الحبسيات » لشاعرين: محمود درويش و مسعود سعد سلمان

المخلص:

« حبسيات » أو « شعر السجون » أنات متألمة للضمانر اليقظة التي أصبحت محرومة بذله و حقاره من حقوقها الإنسانية بين جدران السجن. إذن لابد أن يبحث ينبوع هذا النوع من الأحاسيس الصادقة الإنسانية التي تعطيه جاذبه خاصة و تجعله في قلب الأدب.

حبسيات « محمود درويش » الذي حبس في سجون إسرائيل عدة مرات. شعر الجرح و الألم: تطير كفا أشعاره من الرزائة و تشد أيدى الشعب و تشجعهم و تدعوهم إلى التحدى. « مسعود سعد » هو الشاعر الذي أمضى عشرين سنة من أفضل سنين عمره في سجون الحكام الغزنويين و اشعاره التي انشدها في وصف ألمه ينهض من القلب و ينزل على القلب. شعر سجونه. بيان و شرح للآلام و المصائب التي كان مسعود سعد مشغولاً بها طول عيشه المؤلم.

الكلمات الرئيسة: الأدب المقارن. شعر السجون. محمود درويش. مسعود سعد سلمان.

Comparison- Imprisonment Mahmoud Darwish And Masoude sade Salman

Abstract

Imprisonment or prison Literature is pain full groaning and wake furless conciseness. It many reasons such as political , social, and belief. Between , prisons walls deprived contempt and abjectness of human rights. Because source this kind of letters should search in human truth fully emotions. In order that it has made special attractiveness and It Located in base Literature.

Mahmoud Darwish Imprisonment as poet that many time to be captured Israel prisons , that is sore and pain poem. Poem hand of Mahmoud Darwish taking off depth prison and pressing people hand , like wind blowing on fire That is flaming and recalling fighting together .

Masoud sade is a poet. That was passed twenty years of the best Life in the Ghaznavi Dynasty prisons.

And he described poems in description of him pains that is attractive and effective. His imprisonment described pains and tragicals that in during painful life changed.

Key words: comparative literature , Imprisonment poem , Mahmoud Darwish, Masoude sade-salman.

**كلية الإلهيات و المعارف الإسلامية
رسالة الماجستير فى فرع اللغة العربية و آدابها**

مقارنة بين الحبسيات لشاعرين: محمود درويش و مسعود سعد سلمان

**الأستاذ المشرف:
الدكتور حسن مجيدى**

**الأساتذة المساعدون:
الدكتور محمد على طالبى و الدكتور احمد خواجه ايم**

**الباحثة:
معمومه فرخ**

صفر ١٤٣٢ هـ ق

Tariat Moallem university of Sabzevar

Faculty of Theology
Thesis in the field of Arabic Language and Literatur

Comparison of Imprisonment Mahmoud Darvish and Masoude Sade Salman

Super visor:
Dr. Hassan Majidi

Advisores:
Dr.Mohammad Ali Talebi , Dr. Ahmad khajehim

Reasercher:
Masoumeh Farrokh

Jun.2011

مقدمه

و

کلیات بحث

«رَبِّ السِّجْنِ احْبُ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونِي إِلَيْهِ...»^۱

«حبسیه» یا «زندانی نامه» بانک وجدان های بیداری است که در برابر بی عدالتی ها و زورگویی ها طنین می اندازد. نهیبی است که از ژرفای تاریک، شهاب گونه صفوف زورمندان را درهم می شکنند و می پراکند. سرچشمه ی این نوع ادب را باید در احساسات صادقانه ی بشری جستجو کرد. این ویژگی، نه تنها به ادبیات زندان جذابیتی خاص بخشیده است، بلکه آن را فراتر از زمان و مکان، در قلب ادبیات زنده و ارزشمند انسانی قرار داده است.

«محمود درویش» یکی از معروف ترین شاعران معاصر عرب است که در طول عمر خود سه بار زندان های رژیم صهیونیستی را تجربه کرده و اشعاری که در این زندان ها سروده است جزء پربارترین اشعار او و نماد ادبیات مقاومت در فلسطین است. «مسعود سعد سلمان» نیز در ادبیات فارسی بزرگترین شاعر حبسیه سرا است که حدود بیست سال از بهترین سال های عمرش را در زندان گذراند و اشعاری در این زندان ها سرود که از دل بر می خیزد و بر دل می نشیند.

شعر «محمود درویش» زاینده ی اندیشه ی شخصی و حجره های بسته نیست بلکه نبض صادقانه ای است که ثمره ی پیوند با مردم و محبت و علاقه به آنان است. ناله و فریاد مسعود سعد نیز برخاسته از پندار اغراق آمیز شاعرانه نیست؛ چرا که او درد و رنج را با تمام وجود لمس کرده است.

این پژوهش شامل سه فصل است. فصل اول به کلیات بحث و اوضاع سیاسی، زندگی و شعر محمود درویش و مسعود سعد سلمان و تطبیق بین این دو مبحث می پردازد. فصل دوم رساله مربوط به حبسیه سرایی، تعریف و پیشینه ی آن و موضوعات حبسیه در زبان و ادبیات عربی و فارسی در دوره ی قدیم و معاصر به همراه شاهد های شعری است و فصل سوم به تطبیق موضوعی حبسیات محمود درویش و مسعود سعد سلمان و بیان شباهت ها و تفاوت های موضوعی میان حبسیات این دو شاعر با تکیه بر شاهد مثال ها عنایت دارد.

^۱ قرآن کریم، سوره ی مبارکه ی یوسف (ع)، آیه ی ۳۳. «پروردگارا! زندان برای من دوست داشتنی تر است از آنچه مرا به آن فرا می خوانند».

در پایان بار دیگر از جناب دکتر مجیدی که با راهنمایی های دلسوزانه ی خود مرا یاری فرمودند و همه ی اساتید بزرگوار گروه زبان و ادبیات عربی و همچنین کارکنان محترم کتابخانه ی مرکزی دانشگاه تربیت معلم سبزواری، دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی مشهد، کتابخانه ی آستان قدس رضوی و کتابخانه ی ملی ایران، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

ب. بیان موضوع و ضرورت انجام تحقیق:

همان طور که در مقدمه اشاره شد «حبسیه» یا «زندان نامه» ناله های درد آلود و فریاد های تضرع آمیز جان های فرهیخته ای است که به دلایل مختلف به دست هم نوعان خود از یار و دیار جدا شده اند، بدیهی است که اوضاع و محیط زندان نه تنها موضوعات جدید را به ادیبان زندانی تحمیل می کند، بلکه علاوه بر آن، موضوعات قدیمی را نیز در ادب آنها دست خوش تغییر می گرداند.

موضوعات ادب زندان ها در طول تاریخ فراز و نشیب های بسیاری را پشت سر گذشته است؛ از مهمترین موضوعات حبسیه در ادب قدیم می توان به ذکر خدمات، حسرت بر گذشته و تهدید و از موضوعات حبسیه در ادب جدید تأکید بر ادامه مبارزه، امید به پیروزی و بازجویی و از موضوعات مشترک میان ادب قدیم و جدید فارسی و عربی می توان به توصیف زندان، تنهایی، دوری از عزیزان و دوستان، شکایت از دشمنان و حسودان و ذکر دیار و سرزمین اشاره کرد.

از آن جایی که تاکنون پژوهش جامع در زمینه ی مقایسه ی حبسیات مسعود سعد سلمان و محمود درویش انجام نشده، این رساله به استخراج و مقایسه ی موضوعات مشترک و متفاوت میان حبسیات مسعود سعد سلمان و محمود درویش پرداخته است. هر کدام از این دو شاعر دوره هایی از عمر خود در زندان به سر برده اند و ثمره ی این زندان ها اشعاری زیبا و دلنشین است که صداقت و صمیمیت در آنها موج می زند.

ج. اهداف تحقیق:

- ۱- آشنایی با زندگی، شعروعلت زندانی شدن محمود درویش و مسعود سعد
- ۲- آشنایی با حبسیه و موضوعات آن در دو ادب قدیم و جدید فارسی و عربی